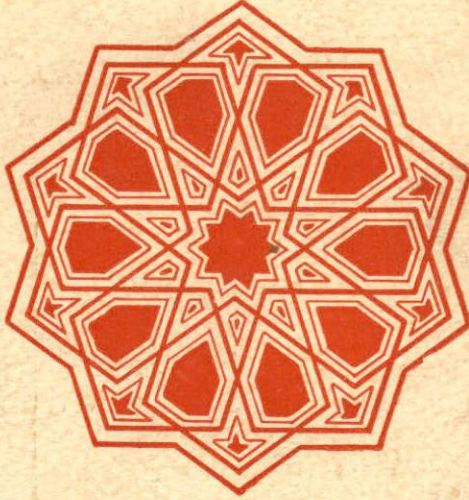

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1962

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ—1963

Yıl: 1962

Cilt: X

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1962

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ—1963

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>İslâm Felsefe ve İtikadının Garba tesiri</i> 1
Prof. Dr. Neş'et ÇAĞATAY	: <i>İslâmiyetin Yayılışı Sırasında Arabistana Komşu Memleketlerin durumu</i> 33
Prof. Dr. Kâmiran BİRAND	: <i>Existencialisme Üzerine</i> 41
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>Din Sosyolojisinde Son Gelişmeler</i> 49
Doç. Dr. Cavit SUNAR	: <i>Din Nedir</i> 65
Hüseyin YURDAYDIN	: <i>Üstüvani Risalesi</i> 71
Aly MAZAHERÎ	: <i>Ortaçağda Mescitler, Ramazan ve Hac Çeviren: Asis. Dr. Bahriye ÜÇOK</i> ... 79
Osman KESKİOĞLU	: <i>Cemaleddin Efgâni</i> 91
Dr. İsmail CERRAHOĞLU	: <i>Kur'an-ı Kerim ve Sâbitler</i> 103
Prof. James ROBSON	: <i>İbn İshak'ın İsnad Kullanışı Çeviren: Talât KOÇYİĞİT</i> 117
Dr. İsmail CERRAHOĞLU	: <i>Muhyiddin el-Kafiyeci ve "Et-Teyisir fi kavaidi İlmi't-Tefsir" adlı Risalesi</i> 127
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>İstatistik ve Anket Usulleri</i> 133
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>Yaşlara göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde bir Anket</i> 141
Halil ASLANGÜL	: <i>İslâmda Resim</i> 153
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>Irakta Bağdat ve El-Kındî'nin 1000. yıl Dönümünü Anma Töreni</i> 157
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>La Philosophie D'al-Kındî</i> 162
Hüseyin YURDAYDIN	: <i>Gazavat-Namele'r'e Ek III</i> 167
Asis. Dr. Esat KILICER	: <i>Kitap Tahlili</i> 175

Dr. Said Ramadan, *Islamic Law Its Scope and Equity* (İslâm Hukuku, Gayesi ve Adaleti), London 1961.

Eserin bibliyografyasının arapça bölümünden, müellifin 1955 de Şam'da basılmış Maâlim'u-t-Tarik adlı başka bir kitabının da bulunduğunu anlıyoruz. Bir yıl kadar önce İsviçre'nin Cenevre şehrinde kurulmuş olan İslâm Merkezi (Islamic Centre) de Dr. Said Ramadan'ın *Three Major Problems Confronting the World of Islam*. Geneva, 1961 p.15. ve *Islam, Doctrine and Way of Life*, Geneva, 1961, p.19. adlı küçük iki kitabını neşretmiş bulunuyor. On sene kadar önce yurdumuzu ziyaret ederek yine İslamiyet konusunda konferanslar vermiş olan Dr. Said Ramadan'ın dinimizi Avrupalılara gerçek ve dinamik cepheleriyle tanıtmaya çabası içinde olduğunu görmekteyiz.

Mısırlı olup bir süreden beri Avrupa'da ikamet etmekte olan müellif, İslâm Hukuku, Gayesi ve Adaleti adıyla neşrettiği 159 sayfalık bu eseri ile, Almanya'nın Cologne Üniversitesinde doktorasını yapmış bulunmaktadır (s. 9). Bu münasebetle aynı üniversitenin devletler hukuku Profesörü Dr. Gerhard KEGEL şunları yazmıştır: "İslâm hareketinin ünlü bir taraftarı olan Dr. Said Ramadan, burada İslâm Hukuku denilince ne anlaşılması gerektiğini ve adaleti kolaylaştırmada bu hukukun meziyetlerinin neler olduğunu göstermek istiyor. Peşin hükümlere kapılmamış iyi niyet sahibi herkesin hürmet ve sempatisine lâyık olarak, kuvvetli dinî ahlâkla şekillendirilmiş olan bir hukuku, modern İslâm âleminin süratle değişen ihtiyaçlarına ehliyetle tatbik etmek ve onun büyük ahlâkî kıymetlerinin herhangi birisinden vaz geçmeksizin bu tatbikatı elde etmek ve hatta bu kıymetleri doğru olarak vuzuha çıkarmak çok güç bir iştir. İslâm Hukukunu içten bilen ve yabancı araştırmacıya kapalı kalan bazı gizli tehlikelerden korunabilen Dr. Ramadan'ın bu teşebbüsü çok yerindedir. Onun kitabı, müslümanlar hakkındaki bizim bilgimize ve belki de bütün insanlar arası barışa yapılmış müstesna bir yardımdır." (s.9).

Müellif kısa bir mukaddime (s. 11-14) yapmakta ve burada, Milletlerarası Mukayeseli Hukuk Kongresinin Paris'te 7 Temmuz 1951 de İslâm Hukuku Haftası olarak kabul ettiği ve doğudan ve batıdan seçkin hukuk profesörlerinin hazır buldukları müzakereler sonunda ittifakla almış olduğu bir kararı nakletmektedir. Bu kararda, yapılan müzakerelerde İslâm Hukuku prensiplerinin su götürmez kıymeti ve onun büyük hukuk sistemi içindeki çeşitli mezheplerinin zengin bir hukuki malzeme ihtiva ettiği belirtiliyor. Yine İslâm Hukukunun şayanı dikkat bir hukuk tekniğine sahip olduğu ve bu tekniğin modern hayatın gerektirdiği tatbikat ihtiyaçlarının hepsine cevap vermeyi kolaylaştırdığı da karara bağlanmış bulunmaktadır. (s.11).

Müellif bu arada İslâm Hukukunun tatbikini isteyen bir hareketin var olduğunu söylemekte delil olarak da şimdi Birleşmiş Milletlerin üyesi bulunan Pakistan, Suudi Arabistan ve Libya'yı anmaktadır. Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah'ın çok tekrar ettiği şu cümlelerin manası, Pakistan'ın kurulmasında başlıca sâik olmuştur: "Hindistan Müslümanları İslâm Hukuku temeline uygun bir hayat yaşayabilecekleri kendi devletlerine sahip olma azmindedirler." Suudi ve Libya devletlerinin de Vahhabi ve Senusi hareketlerinin neticesinde vücut bulduğunu ilâve eden müellif, Endenozya ve Sudan meclislerinde anayasa hazırlıklarında geçen mücadeleler hakkında iki raporun kitabını yazarken önünde bulunduğunu zikrediyor. (s. 13).

Prof. H.A.R. Gibb'in yer yüzünde kendi inancı üzerine bir toplum kurmayı devamlı olarak gaye edinen yegâne dinin İslâmiyet olduğu, bunun da ilk vasıtasının hukuk olduğu merkezindeki kanaatine temas ediliyor arkasından Prof. J. Schacht'ın müslümanların ekserisi

için hukukun daima itikat'dan daha büyük bir pratik önemi haiz bulunduğu şeklindeki mütalâası naklediliyor. (s. 13-14).

Müellif önsözünün sonunda, diğer bir bakımdan bu hukuki kavramıyla İslâmi hareketi, komünist hareketin alevlendirmiş olduğuna dikkatimizi çekmekte, diğer grupların ideolojik gayeleri olmayan sadece milli bloklar olduğunu, komünist hareketiyle islâmi hareketin arasındaki fikri boşluğun, kaçınılmaz şekilde ikisinden birinin diğerini yeneceği ideolojik bir mücadeleyi temsil ettiğini ifade etmektedir. (s.14).

Giriş bölümünde müellif (s. 15-20) 4 konuyu kısaca ele alıyor: Bunlar: 1 - Hukuk ve Din, 2 - İslâm Hukukunun Hususiyetleri, 3 - Araştırma Yolu, 4 - Dil Güçlükleri, başlıklarını taşırlar.

"Araştırma Yolu" başlığı altındaki kısımda müellif, kitaptaki konuyu şu üç bölümde anlatacağını söylüyor: Kaynak, gelişme ve tesir alanı. Bu son bölümde, İslâm Hukukunun gayrimüslimler konusundaki kifayetini anlatmakta, bu hukuka göre onların durumunu incelemekte ve İslâm Hukuku hakkında Batıda çıkan birçok yazılardaki yanlış anlayışların neden ileri geldiğini araştırmaktadır.

Birinci Bölüm (s. 23-47) de İslâm Hukukunun kaynağı 4 başlık altında söz konusu edilmektedir: I- Hukuki tasnif (s. 23-26), II- Esasa ait yanlış anlayışlar (s. 27-30), III- Şeriat (s. 31-41), IV- Teokrasi bertaraf edilmiştir (s. 42-47).

İkinci Bölüm (s. 51-89) de İslâm Hukukunun gelişmesi 5 başlık altında incelenmiştir: I- İlk teşhis (s. 51-53), II- Teşri'in özellikleri (s. 54-63), III- İctihad: Ferdi düşünce (s. 64-73), IV- Fıkıh: İslâm Hukuku (s. 74-85), V- Hukuk nazariyesi (s. 86-89).

Üçüncü Bölüm (s. 93-159) de "tesir alanı" ele alınmakta ve 8 başlık altında incelenmektedir: I- Tarihin tesiri (s. 93-95), II- Milletlerarası eşitlik ölçüsü (s.96-97), III- Esas fikir: İnsani Prensipler (s. 98-102), IV- İslâmın milliyet anlayışı (s 103-117), V- İctimai durumun tavsifi (s. 118-151), VI- Diğer farklar (s. 152-153), VII- Milliyetin kazanılması ve kaybedilmesi (s. 154-156), VIII- Son müşahede: İslâm Hukukuna göre azınlık problemi yoktur. (s. 157-159).

Kitabın sonunda (s. 160-161) Avrupa dillerinde yazılmış faydalanılan kitapların isimleri verilmiş, daha sonra (s. 162-169) arapça kaynaklar sıralanmıştır. Şahıs ve yer isimlerini içine alan bir indeks ile kitap son bulmaktadır.

Müellif birinci bölümde, hukukçuların çoğunun İslâm Hukukunun kaynaklarını esas ve ikinci derece kaynaklar diye ayırdıklarını, birinciye Kur'an, Sünnet, İcma, ve Kıyasın girdiğini; ikinci kısımda ise istihsan, istislah, örf ve adetini bulunduğunu zikrediyor. Hazreti Peygamber zamanında ilk iki kaynağın mevcut olduğunu, icma'nın ise fakihlerin icthadları üzerine kurulmuş olup en az Hazreti Peygamberden bir asır sonra bu esaslar arasına kabul edilmiş olduğunu söylüyor. Başka bir deyimle, İslâm Hukukunun Kur'an ve Sünnet içinde kuruluşu Hazreti Peygamber zamanında tamamlanmıştı. Bu durum bizi umumiyetle ihmal edilen şu hakikate götürür: Kur'an ve Sünnet'te beyan edilen ve değişmeyen hükümler sınırlı ve muayyendirler. 13 asırdan fazla bir zamandan beri yapılan çalışmalar çok zengin ve lüzumludur. Bu çalışmalar her zaman şeriate tâbidir ve müslümanlarca yeniden gözden geçirilebilir (s. 24).

Şeriatın iki esasından biri olan Kur'anı ele alan müellif "Mamafiş şurası itiraf edilmelidir ki Kur'an dini bir hidayet kitabı olarak bir esastır. Ama hukuki çalışmalar için kolay bir kaynak değildir. O, bir hukuki hal çareleri kitabı olmaktan ziyade, imanı ve insan ruhunu gözetten bir kitaptır. Hukuki meselelere ait hükümleri az ve mahduttur. Meselâ, âile hukukunda 70, medeni hukukda 70, ceza hukukunda 30, kaza hakkı ve muhakeme usulünde 13, anayasa

hukukunda 10, devletler hukukunda 25, İktisat ve mali nizamda 10 kadar hükmü içine almak-tadır ki hepsi 228 i bulmaktadır (s. 33)", demektedir.

Müellif, ikinci esas olan Sünneti tetkik ederken İslâm Hukukunun Roma Hukukundan müteessir olduğunu ileri süren müelliflerin görüşlerine karşı verilen cevapları açıklamakta ve bilhassa Prof. Gibb'in "İslâm Hukukunun dayandığı prensipleri ve hatta bu hukukun tatbi-katının bütün ruhunun Roma Hukukçularının prensiplerile hiç bir alakası yoktur" şeklindeki cümlesini hakikatın bir ifadesi olarak nakletmektedir.

İslâm Hukukunun Teokrasiyi bertaraf ettiğine dair açtığı başlıkta müellif şöyle diyor: "Müslümanlar, başka herhangi bir hukuk mecmuasını kıymetlendirmede farklılık göstere-bilecekleri gibi, ilâhi metnin karşısında da farklı durum alabileceklerdir. Metnin dışında herhangi bir otorite yoktur. Metnin otoritesi ise, dilin varabileceği ve insan düşüncesinin kavra-yabileceği yere kadardır (s. 43).

İkinci bölümde, "teşri'in özellikleri" başlığında, müellif, medeni hukukda, ceza huku-kunda, anayasa hukukunda ve devletler arası hukukda, âyetleri delil getirerek İslâm Hukuku-nun özelliklerini anlatmaktadır. Meselâ, medeni hukukda İslâmiyet akit serbestisini ileri sürmekte, batıl yollarla başkalarının mallarının yenilmesini yasaklamaktadır (s. 54).

İctihadın hangi sahada muteber olduğuna şu tarihi hâdise örnek olarak veriliyor: Halife Hazreti Ömer, bir defa Ali ve Zeyd'in hâkim olduğu bir davada, hakkında hüküm verilen kimseye -Hüküm nasıl oldu? diye sordu. Adam durumu anlattı. Ömer, -Ben hâkim olsaydım başka türlü hükmederdim, dedi. Adam, -Halife olduğuna göre niçin kendi hükmünü icra et-miyorsun? diye sorunca, -Eğer bu husus Kur'an ve Sünnetin hususi bir emrine taalluk et-seydi öyle yapardım. Fakat bu, bir görüş "re'y" meselesidir. Burada hepimiz aynı duruma-yız, diye cevap vermiştir. (s. 67-68).

Ebu Hanife'ye bir mesele getirilince onu, talebelerile uzun uzadıya münakaşa eder ve sonunda hülasayı ve kendi görüşünü yazdırırdı. Talebelerinden herkes kendi fikrini ileri sürme hürriyetine malikti. İmam Malik, halifenin, *el-Muvatta*'m herkesin tâbi olacağı umumi bir hukuki code olarak kabul edilmesi yolundaki teklifini reddetmişti (s. 82). İmam Şâfiî Irak'tan Mısır'a gidince icthadlarının bir kısmını değiştirmiştir. Kendisine, -Niçin kanaatlerini de-ğiştirdin? diye sorulunca "O, bizim gördüğümüze göre idi, bu da şimdi görmekte olduğumuza göre verilmiş bir hükümdür", dedi (s. 82-83).

İslâm Hukukunda esas fikrin insani prensipler olduğunu açıklayan müellif, "İslamiyette ahlâki kıymetlerin üstünlüğü bütün din farklarını aşıyor ve ondan daha ileri gidiyor. İslâmın ahlâk esaslarından birisi de, insanların nerede yaşarlarsa yaşasınlar, esasta bir ve aynı oldukları telakkisidir. Kur'anı Kerim şöyle der "Ey insanlar, sizi bir tek candan yaratan, ondan da yine onun zevcesini vücade getiren ve ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar türeten Rabbinize karşı gelmekten çekinin" (IV,1). İnsan hayatının gayesi, insanların bir birlerine daha yakın olmaları ve birbirlerini daha iyi tanımalarıdır. Yoksa birbirlerinden soğumaları ve birbirlerine düşman olmaları değildir. Kur'anın (XLIX, 13) âyeti bu manayı anlatır" demektedir (s. 101-102).

Gayrimüslimlerin İslâm devletindeki vatandaşlıkları, ehlü'z-zimme veya zimmiler tabiriyle belirtilmiştir. Onların hakları ve mükellefiyetleri önce Kur'an ve Sünnetteki esaslara göre, ikinci derecede ise yapılan anlaşmalara göre kararlaştırılır. (s. 112). Yalnız şu var ki müslümanların ödemeye mecbur olmadıkları bir vergiyi gayrimüslimler ödemekle mükel-leftirler. Bunu Kur'an-ı Kerim cizye adı altında emretmiştir. (s.118).

Cizye, genel olarak, baş vergisi "poll tax" şeklinde tercüme edilmiştir. Bu cizyenin gayri-müslimlerden, müslüman olmadıkları için alınan bir ceza olarak vasıflandırılması doğru

değildir. (s. 122). Şurası bir hakikattir ki kadınlar, çocuklar, fakirler, papazlar ve gücü yetmeyen herkesin cizye ödemekten muaf olmaları da onun bu manada bir vergi olmadığını isbata kâfidir. Üstelik gayrimüslim vatandaşlar eğer iflas durumuna düşerse, sadece cizyeden affedilmekle kalmazlar, aynı zamanda beytülmalden kendilerine emeklilik maaşı da bağlanır (s. 123).

Gayrimüslimlerin askerlik vazifesiyle mükellef tutulmamalarını düşünürsek cizyenin tabiatını daha iyi anlarız. Gayrimüslimler iç ve dış tehlikelerden korunmuş olup, sadece devletin bu himayesi için cizyeyi ödemektedirler. Nitekim Prof. Hamidullah gibi cizye'ye "himaye vergisi" diyen İslâm hukukçuları da vardır. (s. 124). *Halifeler ve Onların Gayrimüslim Teb'aları* adlı kitabında Tritton'un da belirttiği gibi, zimmilerin ödedikleri vergiler müslümanların ödedikleri miktardan çok az idi (s. 132). Cizyenin zekata nazaran hem miktarı hem de alınacağı yerler daha azdır. (s. 132). Bu iki vergi, bir eşitsizlik prensibine delalet etmemektedir. Gayrimüslimler de esasında her insan gibi hür şahıslardır (s. 133).

Müellif, "İslâmi bir devletin hakiki başkanının bir müslüman olabileceğini söyleyebiliriz fakat gerçek sevk ve idare böyle bir şahısta kalmak şartile, önemli idarî mevkilere gayrimüslimlerin getirilmeleri mümkündür ve tarih boyunca da bu gibi tayinler olagelmıştır" demektedir (s. 134). Yine çok yerinde olarak Dr. Said Ramadan, "Ne Kur'anda ve ne de Sünnette, gayrimüslimlerin dillerini, kültürlerini, dini ibâdet ve anelerini devam ettirmelerine engel olacak tek bir hükme rastlanamaz" demekte ve Hazreti Peygamberin Hayber'in fethinden sonra oradaki Yahudilerden ganimet olarak alınan bütün Tevrat nüshalarının geri verilmesini emretmiş olduğunu da ilâve etmektedir. Yine müellif, "Daha ileri gidilerek denilebilir ki; bu gün azınlık tabir edilen toplumlara tam manasile hukuki muhtariyeti veren yegâne hukuk nizamı İslâmiyettir. Bu muhtariyet de Kur'an âyetlerine ve Hazreti Peygamberin tatbikatına dayanmaktadır" demektedir (s. 136).

Pakistanlı meşhur bir âlim ve İslâm lideri olan Mevdûdi, *İslâm Hukuku ve Anayasa* adlı kitabında (p. 181) zimmi'nin durumunu şöyle anlatıyor, "Bir zimmi en büyük bir suçu işlemiş olsa dahi, zimmi olarak yapmış olduğu ahdi bozmuş olmaz. Hatta cizyeyi ödemeyi reddetse veya bir müslümanı öldürse veya Hazreti Peygambere sövse veya bir müslüman kadının namusuna tecavüz etse, isyan haline gelip zimmilik bağı koparmış addedilmez. Elbette bu hareketlerinden dolayı ceza kanunu gereğince takibata uğrayacaktır. Fakat iki hal vardır ki bu durumda zimmi bütün himaye iddialarını kaybeder: 1- Zimmiler İslâm devletini bırakarak düşmanlara iltihak ederlerse, 2- Devlete karşı açıkca ayaklanıp sabotaja kalkıştırlarsa" (s. 156).

Bu eserile Dr. Sid Ramadan, kanaatimizce, İslâm Hukukunun gaye ve adaletini batılı okuyucuların mütalâalarına açık bir ifade ve delillerle birlikte sunmuş bulunmaktadır. Yapmış olduğu bu hizmetten dolayı müellifi tebrik eder bu gibi faydalı neşriyatının devam etmesini dileriz.

Dr. M. Esad KILICER